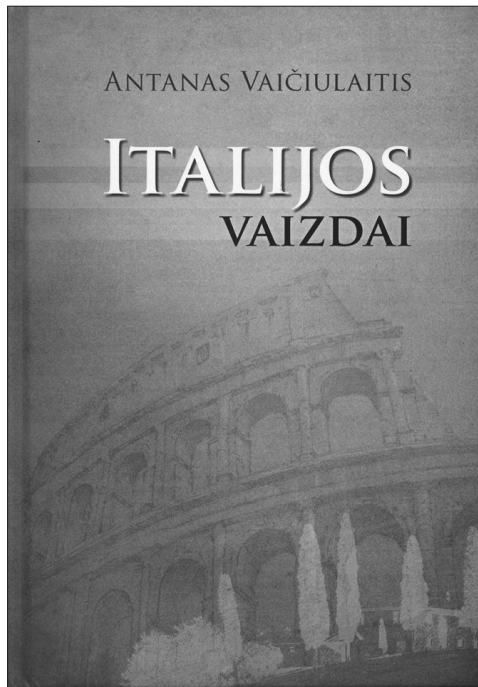

Knygų recenzijos / Recenzje książek

VAIČIULAITIS, Antanas, 2015. *Italijos vaizdai*. Sudarytoja ir teksto „Lieka tik tai, kas įgijo amžinybės vertę“ autorė Virginija Babonaitė-Paplauskienė. Kaunas: Maironio lietuvių literatūros muziejus, 2015. 166 p.

PAMATYTAS LAIKAS: KELIONĖ – KŪRYBA – GYVENIMAS

Gabija Bankauskaitė-Sereikienė
(Lietuva / Litwa)

Antano Vaičiulaičio *Italijos vaizdai* – neeilinė knyga lietuvių literatūroje. 1949 metais pasirodžiusi Štutgarte, mažo formato, minkštais viršeliais, ant plono popieriaus, be abejo, buvo ne tik pastebėta išėivijos, bet ir pažymėta – 1951 metų balandžio 1 dieną pirmąją Lietuvių rašytojų draugijos JAV

grožinės literatūros premija. Lietuvos žmonės Antaną Vaičiulaitį žinojo kaip tarpukario rašytoją, kritiką humanistą, redaktorių, profesorių, visuomenininką, diplomatą. Tačiau sovietinėje Lietuvoje ir per pirmąją okupacijos dešimtmetį, ir vėliau tarpukario paveldas buvo kritiškai įvertintas kaip ideologiškai svetimas ir žalingas. Dalis jo užslėpta fonduose, dalis iškraipyta ir adaptuota prie marksizmo. Net ir vėliau, humanistiškesnio socializmo metu socialistinio realizmo direktyva išliko nepajudinama, tad itin vertingi tarpukario ir juo labiau išėivijos tekstai net teoriškai negalėjo rasti sau vietos po Lietuvos saule. O ši knyga yra būtent tokia – skatinanti literatūrą matyti ir traktuoti iš humanistinės ir estetinės literatūrologijos pozicijų, „kitamaniška“, tęsianti tarpukario grožinės literatūros, gvildenusios bendriausius žmogaus egzistencinio esmingumo klausimus, linkusios į eseistinį gyvenimo ir teksto suvokimą, todėl itin nepriimtina primityviajai sovietinei konjunktūrai. Maironio lietuvių literatūros muziejaus Išėivių literatūros skyriaus vedėjos, hum. m. dr. Virginijos Babonaitės-Paplauskienės ir Vaičiulaičių šeimos (rašytojo

dukų Danutės Nourse, Joanos Buivys ir Aldonos DeBold) rūpesčiu naujai išleista autentiška, puikiai apipavidalinta, paties rašytojo Antano Vaičiuliaičio redaguota bei pataisyta knyga liudija humanistikos tęstinumą lietuviškoje išeivijoje XX amžiaus antroje pusėje, papildoma lietuviškojo kelionių žanro literatūrą ir žymi glaudžias sąsajas su bendrąja Europos humanistine kultūra.

Virginijos Babonaitės-Paplauskienės sudaryta knyga, parengta kondensuota rašytojo biografija, atrinktos archyvalijos (rašytojo nuotraukų, laiškų, rankraščių atspaudai), gyvenimo ir diplomatinės veiklos apžvalga bei *Italijos vaizdų* bendroji analizė pasižymi itin pagarbiu požiūriu į rašytojo asmenybę, patikliu santykiu su skaitoma knyga, psichologiniu įsijautimu ir patirtiniu gyvenimo bendrumu, kai iš pokalbio su autoriumi tikimasi geriau suprasti visiems bendrą gyvenimo prasmę ir patirti estetinio išgyvenimo džiaugsmą. XX amžiaus literatūros mokslas šias reikšmes ir prasmes itin aktyviai redukavo, reikalavo naujų skaitymo strategijų, akcentavo literatūros dialogiškumo problemą. Taip, tekstas, be abejo, gali būti perskaitytas be autoriaus ir konteksto, ieškant tik kalbos ir kalbinės sąmonės esmių. Ir autorių galime traktuoti tik kaip mediatorių (T. St. Eliotas). Bet ar šis kodas, atmetantis esencialistinį ir natūralistinį skaitymą, metafizinį santykį su literatūra, atskleis visas ar bent daugumą teksto prasmų? Kaip suderinti tarpukario literatūrologines, estetines gijas, ateinančias iš turtingos Vakarų Europos gyvenimo filosofijos, su XX amžiaus revizijomis? Ar įmanoma tradicijos ir novacijos dermė XXI amžiaus pradžioje reflektuojant XX amžiaus prieškario ir karo metais parasytus gyvenimo tekstus?

Galbūt atsakymas būtų – hermeneutinė tradicija, teksto ir gyvenimo aiškinimo gija,

einanti nuo Platono dialogų, kaip subjekto–objekto opozicija įžvelgta R. Descartesio, mąstyta F. Holderlino, kaip *Aš* ir *Kito* pokalbio modelis svarstyta F. Schleiermacherio, apibendrinta M. Heideggerio, akcentavusio žmogaus egzistencijos dialogiškumą su pasauliu. Pasak Aušros Jurgutienės, „kūrinio interpretacija F. Schleiermacherio buvo suvokta kaip psichologinio nuotolio tarp *Aš* ir *Kito* įveikimas, kad Kitas taptų savas ir pažįstamas, o *Aš* prisipildytų *Kito* prasmės.“ (Jurgutienė 2003: 80). Rodos, tokie paprasti Antano Vaičiuliaičio tekstai nuo „Terracinos“ iki „Buona sera“ bando atsakyti į egzistencinį filosofinį klausimą, kokie pradai dalyvauja pasaulio supratime, kaip pasaulis keičia stebėtoją–rašytoją ir skaitytoją–interpretatorių, kaip vyksta vidinis dialogas. Buvimas vietose, kur vaikščiojo mitiniai herojai (Poseidono, Jupiterio, Paestumo šventyklos, Anksūro griuvėsiai, Pompėja, Neapolis, Florencija, Roma, Milanai, Kaprio sala), su kuriomis vienaip ar kitaip susiję garsūs kūrėjai ar jų kūriniai (Homerai, Vergilijai, italų dailininkai, Richardas Wagneris, Percy Shelley, John Keats), bendravimas su nuoširdžiais vietos žmonėmis rašytojui pirmiausia žymi laiką, vidinį laiką, o bandymas suvokti save ir savo santykį su praeities ir vaizduojamu momentu atskleidžia supratimą, kad mes patys sau esame kur kas gilesnė paslaptis nei atrodo iš pirmo žvilgsnio. Šį aspektą *Italijos vaizduose* taikliai įžvelgė ir knygos sudarytoja.

Antano Vaičiuliaičio kelionės transcendentalios. Fiziškai kone apčiuopiamos, itin vizualios ir sugestyvios, vis dėlto jos yra nukreiptos pirmiausia į save ir reiškia kelionę „anapus“ empirinės patirties, ieškant savęs pažinimo galimybių: „Ilgai sėdėjau ir mąsčiau. Toli antai marių vandenys susilieja su dangumi, – ir į jų susibėgimo vietą bežiū-

rint, gimsta begalybės jausmas tavyje, kai neišmatuojamos marios ir neišmatuojamas dangus susitinka toli, toli tenai...“ (Vaičiulaitis 2015: 19). Tai amžinojo sugrįžimo, prarasto rojaus, sakraliojo mitinio laiko kartotės ilgesys ir nuojauta, kad esi didžiojo vyksmo ir pasaulio kismo dalelė: „<...> ir visa tai buvo tik viena: tai negali grįžti ir kartotis.“ (Vaičiulaitis 2015: 19).

Kelionės objektai turtingos vaizduotės keliautojui yra būtinas pagrindas, galimybė sugrįžti į save ir kartu į pasaulį. Kiekvieną rašytojo ryškesnį judesį, vaizdo fiksavimą, patyrimą lydi vidinis jausmas, susijęs su laiku. Ne veltui kūrėjas savo mylima knyga įvardija *Odiseją*: „Ne kartą jų [knygos lapų – G.B.-S.] balsas šaukė mane – saulėtas, pilnas, tolimas, nerimstantis“ (Vaičiulaitis 2015: 33). Kaip taikliai įvardija Kristupas Sabolius (2012), kantiškasis laikas yra stebinsys, patirtis, todėl, atitinkamai, jis įgauna erdvės pavidalus ir, kaip rašo Kantas, pirmiausia suvokiamas ir apčiuopiamas kaip linija: „<...> laiką, kuris visai nėra išorinio stebėjimo objektas, mes galime atvaizduoti ne kitaip, kaip linijos, kurią brėžiame, pavidalu <...>“ (cit. iš Sabolius 2012: 9). Vaičiulaitis nuosekliai ir tiksliai perteikia savo keliones: knygą net galima interpretuoti kaip kelionių gidą. Skaitytojo kelionė, palikus Romą, prasideda mažame italų miestelyje Terracinoje, prie Jupiterio šventyklos griuvėsių, netoli Kirkės kalno. Toliau skubama pro vienuoliškus Castelli Romani miestelius, link kalnų, į Neapolį. Pakeliui sustojama popiežiaus Joakimo Pecci tėviškėje Carpineto. Neapolyje pasakojama garsiausio neapoliečio, šventojo Gennaro, kraujo istorija. Rašytojo akyse atgimsta senoji-naujoji Pompėja. Už Salerno miestelio keliautojas klausosi Paestumo šventyklos būties. Amalfi, žvejų miestelyje, Vaičiulaitis itin sugestyviai

kontempliuoja Smaragdų grotos duotybę. Iš Amalfio skaitytojas kopia į kalnus, pasiekia Ravello miestelį, aplanko Pantaleono katedrą, mąsto Richardo Wagnerio kūrybos paslaptį. Kelias vingiuoja jūros pakrantėmis ir pamažu nusuka į Sorento lygumą. Sorente keliautojai aplanko Torquato Tasso namą. Toliau – nuostabioji Kaprio sala, Tiberijaus vila, Milanai, ir vėl Roma, Postumijos grotos. Vienas mylimiausių rašytojo miestų – Florencija, čia pasakojamos dviejų paveikslų, dviejų „Paskutinių vakarienių“, – Ghirlandaio ir Andrea di Castagno – šedevrų istorijos. Kiti pasakojimai gimsta Romoje – garsaus dirigento Pietro Mascagni melodijų kerai, Vatikano matymas ir mąstymas nuo Pincio šlaitų, istoriškai realistiškas lėlių vaidinimas Villa Borghese sode, poetų Keatso ir Shelley kapai, žaismingieji Villa Celimontana vartai, vakarinė Roma...

Puikus stebėtojas tai, ką mato ir jaučia, išdėsto laike ir paverčia erdve. Kaip rašė I. Kantas, „<...> visų vidinių suvokimų laiko trukmės arba taip pat ir laiko momentų apibrėžimą visada turime išvesti iš to kiti-mo, kurį mums pateikia išoriniai daiktai, vadinasi, vidinio jutimo kaip reiškinių apibrėžtumą mes turime išdėstyti laike lygiai taip pat, kaip išorinių jutimų apibrėžtumą išdėstome erdvėje“ (cit. iš Sabolius 2012: 9). Antano Vaičiulaičio vaizduotė atveria rašytojui pasaulio kaitą ir laiko tėkmę, ji fiksuoja išorinius regėjimus ir juos sintet-zuoja su vidine patirtimi. Pasaulis matomas kaip nuolat kintantis. Jo tikrovė yra virsmas. Tačiau kartu fiksuojami jo amžinieji nekin-tantys momentai. Tarsi Laikas sruventų tarp amžinų Paestumo šventyklos kolonų.

Štai kaip rašytojas fiksuoja išorinių įspūdžių ir vidinės patirties dermę. Aprašy-damas Smaragdų grotą, kūrėjas pirmiausia perteikia sugestyvų žvejų miestelio Amal-

fio vaizdinį, nusako jo istoriją, susieja su šiandienos amžinybės aspektu – esą pasilieka tik amžinybės įstatymai, ne žmonių rašyti. Tada keliauja į groį ir ją piešia kaip kuriančiosios gamtos, tikslios ir genialios menininkės, dalelę, įžvelgia bažnyčios, angelų, besimeldžiančio vyskupo kontūrus. Tekstas alsuoja šv. Tomo Akviniečio estetiką: akcentuojamas išbaigtumas, dermė ir skaidrumas, viską apibendrina vidinė šviesa: „Kai vadovas metaliniu daiktu užgauna stalaktitų kremzles ir laibus jų varveklis, švelniai ir lėtai atsiliepia muzika, – ir tu tada klausaisi Smaragdų grotoje ramaus cimbolų skambėjimo. Jauti, kad sykiu su tavim klausosi ir kantri žilų amžių ausis: ji sergsti, kad Smaragdų grotoje nesustotų prieš tūkstančius metų pradėtas statymo darbas – dulkės po dulkės, lašelis po lašelio.“ (Vaičiulaitis 2015: 39). Per amžinybės pojūtį stebėtojas atsigrežia į save ir atranda kelius, kuriais, „eidamas į save“, iš naujo „pateks į pasaulį“ (plg. Sabolius 2012: 7).

Rašytojui itin svarbi kūrybos kategorija. Ji suprantama bergsoniškai – kaip gyvybės impulsas. Kaip teigia Jovilė Kotryna Barevičiūtė (2007: 92), „gyvenimui būdingas kūrybinis srautas atsiskleidžia kartu su dvasios atsiskleidimu, o tai Bergsono filosofijoje reiškiasi kaip nepaliaujamas dvasios atsivėrimas, nepaliaujama kūryba. *Élan vital* numato nepaliaujamą perėjimą į naują, į tai, kas nenumatoma iš anksto. Kūrybinis srautas tapatus pačiam gyvenimui, nes kiekvienas jo momentas yra kūryba.“ Vaičiulaičio *Italijos vaizdai* – tai įžvelgti ir meniškai atkurti tikrovės fenomenai, tarpusavy siejami rašytojo vaizduotės per gyvybės polėkio atnaujinančią kūrybinę kategoriją.

Štai „Užburtuose Klingzoro soduose“ atgyja viduramžiai, jų legendos, Damos kultas: „Tada atsiveria legendų vartai, at-

eina riteris Parcivalis ir Tauriausioji neša šventą Gralio auką. Pamažėle atsiskleidžia užburtieji Klingzoro sodai ir pasigirsta nuostabi jų muzika.“ (Vaičiulaitis 2015: 43). Pasitelkiama romantikų sinestezija, vaizdas ar žvilgsnis gali prišaukti melodiją, perteikti mirksnį, kai tarsi įžvelgiama amžinybė, prasibraunama pro Majos šydą, sučiuopiamas fenomenas. Vaičiulaitis reflektuoja romantinio kūrinio gimimą: „Kūrėjas iš savo širdies, iš savo sielos ir iš savo išvidinio regėjimo buvimui pašaukia ligšiol negirdėtas melodijas. Kūrėjas žino, koks jo balsas turėtų būti, bet vis negali to savo pasaulio sugauti tokio, koks jo svajonė ir išvidinį regėjimą patenkintų. Kaip tai uolai, jam reikia Mozės lazdos palytėjimo, kad ištrykštų vanduo. Tas atveriantis palytėjimas gali būti žmogaus pažvelgimas, kukli pievų gėlytė, senovinių kronikų lapai, vaiko šauksmas <...>. Richardas Wagneris savo sieloj girdejo skambant Klingzoro sodų muziką, kada jis kūrė „Parcivalį“.“ (Vaičiulaitis 2015: 43).

Laiko ir erdvės, amžinosios kūrėjos gamtos šedevrus ir jų atgarsius rašytojo sieloje susieja atmintis, atsiminimai: „Tos spalvos ir tas drėgnas rytmečio kvepėjimas nedingsta ir nemažta: tuo pačiu vaiskumu ir tuo pačiu pilnumu bei malone jie padvelkia su gaiviais pavasario vėjais ir metai iš metų išsineria iš Viduržemio jūros tolumų, žiedas po žiedo, varsa po varsos ir atminimas po atminimo“ (Vaičiulaitis 2015: 53). Tai laisvės, laimės, džiaugsmo laikas, primenantis „amžinąjį sugrįžimą“, leidžiantis vėl ir vėl sugrįžti į „sakralųjį“ vaizdinio išgyvenimo akimirksnį, sulėtinantis užfiksuoto estetinio reginio vizualizaciją, pagavą, paryškinantis bergsoniškojo gyvybės polėkio perteikimą. Atsiminimai – tai vaizduotės pradžia, ištaka, tai, kas negali būti pamiršta ir į ką nuolat sugrįžtama jausmais ir siela. Tai vienur, tai

kitur sumirgantys gimtojo krašto prisiminimai („O mintys lekia toli į savo kraštą, į savo žmones <...>“ (Vaičiulaitis 2015: 59)) rašytojui padeda įsisąmoninti tai, į ką žvelgia, nes taip jis pratęsia save tikrovėje ir keičiasi kartu su ja.

Esteto Antano Vaičiulaičio sena-nauja knyga – tai visuotinės daiktų esmės perteikimas, betarpiškas subjekto atsivėrimas suvokiamo fenomeno tapatybei, galimybės hermeneutiniu aplinkkeliu keliauti į pasaulį, kalbėtis su juo kaip *Kitu*, giliau pažinti save, ir, atitinkamai, per diltėjišką „patirties ratą“ keisti skaitytoją: „Man

pasivaidena, lyg per žmones ir dienas aš neščiau paslaptį, niekieno nežinomą ir neregėtą kerėjimą, kurio tu nei parodyti, nei apsaityti negali, bet kuris yra tikras vienos nakties žydėjime ir atminime.“ (Vaičiulaitis 2015: 84). Knygos aptarimą norėčiau pabaigti fenomenologo hermeneuto H. G. Gadamerio, iškėlusio meno kūrinio būties ir žmogaus egzistencijos santykio svarbą, mintimi: Vaičiulaičio kūrinys apibendrintinas kaip liudijantis mūsų būties laikiškumą ir skatinantis introspektyviai ir kartu kritiškai svarstyti, kaip menas dalyvauja mūsų dabartyje.

Literatūra

BAREVIČIŪTĖ, J. K., 2007. *Élan vital* ir simuliacijos fenomeno santykis: H. Bergsonas, J. Baudrillard'as. *Problemos*, 71, 91–102.

JURGUTIENĖ, A. 2003. Dialogas su tekstu. *Lituanistica*, 4 (26), 79–88.

SABOLIUS, K., 2012. Pamatyti laiką. *Religija ir kultūra*, 11, 7–24.

VAIČIULAITIS, A., 2015. *Italijos vaizdai*. Kaunas: Maironio lietuvių literatūros muziejus.